

АНОТАЦІЯ

Гегельська К.В. Психологічні особливості розвитку та формування національної ідентичності українців. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Магістерський дослідницький проєкт на здобуття освітнього ступеню «Магістр» за спеціальністю 053 «Психологія», Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2024 рік.

Актуальність. Важливість дослідження та вивчення феномену національної ідентичності українців зумовлено різноманітними чинниками та умовами. Серед них можна виділити такі: процеси міграції, соціально-політичні зміни, міжетнічна напруга в Україні та, звичайно, одним із найважливіших та найвагоміших чинників є російсько-українська війна.

Проблема національної ідентичності є досить важливою та актуальною як у зарубіжній так і в українській психології. Зокрема, у працях А. Бандури, М. Куна, Дж. Міда, Е. Еріксона, З. Фрейда, Г. Теджфела, Т. М. Яблонської, А.В. Сергєєвої та інших, висвітлено різноманітні наукові підходи та аспекти вивчення та дослідження ідентичності. Дуже часто ідентифікація розглядається як один із найважливіших механізмів соціалізації, що проявляється як прийняття людиною певної соціальної ролі, та у формуванні соціальних стереотипів та установок.

Важливою проблемою ідентичності, є власне проблема національної ідентичності. Серед вчених, які вивчали феномен національної ідентичності можна виділити наступних: А. Каппелер, Ентоні Сміт, Е. Геллнер, Дж. Тернер, П. Бергер, Е. Гідденс. Серед українських дослідників, що вивчають проблематику національної самоідентичності варто відзначити таких, як Ю. Бех, В. Горбатенко, І. М. Грабовська, І. В. Данилюк, Т. Г. Стефаненко та інші.

Стрімкі зміни настрою та самосприйняття населення, спричинені повномасштабним вторгненням Росії в Україну, на думку автора, є вагомою причиною для дослідження національної ідентичності українців та вивчення психологічних особливостей цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення ідентичності особистості на науковому рівні розпочалося з кінця XIX століття. В. Джеймс, який був професором в Гарварді у 1890 році опублікував свою книгу під назвою «Принципи психології» («The Principles of Psychology»). Він розробив концепцію усвідомлення особистістю свого ототожнення, своїх кордонів та місця в світі. На думку Джеймса, людина сприймає себе у двох площинах: В особистісному (I) тут формується особистісне самоусвідомлення; та інші площини (Me) - це формування різних соціальних Я індивіда. Ці дві площини є сторонами одного цілого, що Джеймс назвав «self».

Серед всього важливим є поняття нації. Г. Гегель започаткував психологічно-історичну теорію нації. Вчений розглядав її, як спільноту людей, що об'єднані спільністю походження волі, духу, душі, самосвідомості та товарищескості. Завдання кожної нації - це вихід на «сцену історії» аби поборотися за панування на світовій арені. Для здійснення цього завдання нація повинна створити свою власну національну державу.

Структура ідентичності і досі залишається відкритим питанням. Зміст ідентичності описаний докладно різними дослідниками та науковцями, але власне структура ідентичності залишається дещо поза увагою та розглядається досить спірно та непослідовно.

Мета дослідження теоретико-емпірично дослідити психологічні особливості формування національної ідентичності українців задля розробки програми формування та розвитку національної ідентичності українців.

Завдання:

1. Провести теоретико-методологічний аналіз попередніх досліджень та основних наукових підходів щодо розуміння національної ідентичності;
2. Розробити програму емпіричного дослідження національної ідентичності українця, обґрунтувати комплекс методів і психодіагностичних методик, відповідних меті та завданням дослідження;
3. Дослідити емпірично психологічні особливості національної ідентичності різних верств населення України;

4. Розробити програму формування національної ідентичності.

Об'єкт - національна ідентичність українця

Предмет дослідження: психологічні особливості формування та розвитку національної ідентичності українців.

Для вирішення поставлених завдань та досягнення мети кваліфікаційної роботи було використано наступні методи дослідження: теоретичні (синтез, аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація наукової літератури); емпіричні (психодіагностичне тестування, бесіда, графічна та таблична інтерпретація результатів); кількісної обробки даних (статистична обробка даних за допомогою програми Excel). Метод психодіагностичного тестування включав у себе наступні методики: 16-факторний особистісний опитувальник Кеттелла, методика «Типовий українець», методика «Хто Я?» М. Кун та Т. Макпартленд (в адаптації О. М. Татарка та Н. М. Лебедевої), модифікована методика «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатової та С. В. Рижової, модифікація Д. Піонтковська), модифікована методика оцінки позитивності та невизначеності етнічної ідентичності (О.М. Татарка та Н. М. Лебедевої, модифікація Д. Піонтковська).

Висновки. Проведений теоретико-методологічний аналіз попередніх досліджень та основних наукових підходів щодо розуміння національної ідентичності дозволив встановити, що національна ідентичність особистості - це складний процес, що означає прийняття індивідом своєї соціальної ролі та усвідомлення приналежності себе до нації або соціальної групи, визнання її правил, традицій, законів та принципів. Психологічний сенс феномену «ідентичність» віддзеркалює її самототожність та порівняння себе з оточуючими, а також прийняття себе і цілісність особистості. Національна ідентичність формується під впливом різноманітних соціальних чинників: події в минулому, соціальне оточення, регіон проживання, професійна сфера, кризи та зміни у суспільстві, тенденції сьогодення, процеси міграції, переселення тощо.

Розроблено програму емпіричного дослідження психологічних особливостей національної ідентичності українців. Здійснено добір комплексу методів і психодіагностичних методик, що відповідають поставленій меті та завданням

дослідження. Загалом, емпіричне дослідження пройшло в три послідовні етапи: підготовчий етап; психодіагностичний етап; аналітичний етап. В процесі дослідження була сформована вибірка з 50 респондентів.

За результатами кількісної (статистично-математичної) та якісної обробки даних встановлено, що для більшості опитаних респондентів їхня національна приналежність є значущою та актуальною (за методикою «Хто Я?» М. Кун та Т. Макпартленд). Також, більшість опитаних респондентів позитивно характеризує типового українця, проте виділяють і негативні риси, що на нашу думку, означає вміння бачити недосконалість та сприяє самовдосконаленню і розвитку українців (за методикою «Типовий українець»).

Шляхом аналізу даних за методикою оцінки позитивності та невизначеності національної ідентичності встановлено, що: за шкалою позитивна (визначена) національна ідентичність переважна більшість респондентів мають високий рівень валідності національної ідентичності. За шкалою невизначеної національної ідентичності отримано такі результати: більшість респондентів мають низький рівень, майже чверть опитаних - середній рівень невизначеності національної ідентичності. Це означає, що більшість опитаних респондентів розуміє свою національну приналежність та позитивно її оцінює.

За модифікованою методикою «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатової та С. В. Рижової, модифікація Д. Піонтковська) встановлено, що: більшість респондентів мають найбільші показники за шкалою позитивна національна ідентичність, проте спостерігається й деяка тенденція щодо трансформації до гіпер- або гіпоідентичності. Це можна пояснити стрімкими змінами настрою та трансформацією української нації, а також повномасштабним вторгненням в Україну.

Статистично-математична обробка результатів (кореляційний аналіз Пірсона) показала, що взаємозв'язок між теорією рис, що взята в основу 16-факторного опитувальника Кеттелла та національною ідентичністю не є тісним. Лише деякі фактори та шкали корелюють між собою та дають значимі показники кореляції. Фактор С (емоційна стійкість - емоційна нестійкість) від'корелює із

трансформованими типами національної ідентичності, а саме: національна індиферентність, націофанатизм та націоєгоїзм. Це може означати, що відхилення від позитивної національної ідентичності в сторону викривлення і подальших трансформації як в гіпоідентичність так і гіперідентичність пов'язане з емоційною стійкістю/нестійкістю індивідів. Емоційна нестійкість виявляється коливаннями настрою, імпульсивними прагненнями, складнощами у вираженні власних почуттів та емоцій у соціально-прийнятній формі, а отже, відображається як на сприйнятті власної нації так і на взаємодії із представниками інших націй і може переходити у міжнаціональні конфлікти (неприйняття представників інших націй, небажання працювати та проживати разом з ними або неприйняття чи знецінення власної національної приналежності).

Націонігілізм має значний від'ємний показник кореляції із фактором F (експресивність - стриманість), що може свідчити про стурбованість про своє майбутнє, а також почуття меншовартості у порівнянні з іншими націями чи сором за представників своєї нації. Це можна пояснити тим, що через повномасштабне вторгнення значна частина українців була змушена шукати собі притулку в інших регіонах України або за кордоном, що викликає переживання тривоги через невизначеність власної приналежності, відсутність свого дому, різку зміну звичної обстановки та умов життя в дуже стресових обставинах та супроводжується серйозним ставленням до змін, обережністю у поведінці в новому середовищі чи нових обставинах.

Шкала позитивна національна ідентичність має від'ємну кореляцію із фактором L (підозрілість - довірливість). Це відображається так: підвищена позитивна національна ідентичність супроводжується підвищенням довірливості, поступливості, терпимості у стосунках як із представниками власної нації, так і з представниками інших націй. Надається перевага способу життя своєї нації, є шанобливе ставлення до своєї культури, традицій та звичаїв, але при цьому присутня і повага до інших традицій. Ці показники кореляції можуть свідчити і про надмірну довірливість українців з позитивною національною ідентичністю, прагнення уникати конфронтацій, небажання конфліктувати з іншими.

За шкалою націоізоляціонізм та 16 факторами особистісного опитувальника не було виявлено значимого показника кореляції за жодним із факторів опитувальника, що є свідченням відсутності взаємозв'язку цього типу національної ідентичності з базовими рисами особистості в нашій вибірці.

Розроблено практичні рекомендації щодо розвитку та формування національної ідентичності українців, що можуть втілюватися в різних сферах життєдіяльності. Для розвитку національної ідентичності запропоновано ряд вправ та завдань, які можна апробувати на різних вікових та соціальних групах. На думку автора, шлях до розвитку національної ідентичності лежить через прививання любові та поваги до України, виховання культури говорити українською мовою, поважати надбання української нації, традиції, звичаї, символи, обряди. Українська нація демонструє надзвичайне вміння виживати в найскладніших умовах та кризах. Попри всі випробування українська нація постійно трансформується, росте, самовдосконалюється. З використанням різноманітних технологій, освітніх, просвітницьких, виховних програм, ми можемо формувати та розвивати в собі свідомих представників своєї нації, національну ідентичність.

Проведене дослідження не охоплює всієї проблематики національної ідентичності українців. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в глибшому вивченні трансформацій національної ідентичності українців, а також більш детального вивчення національної ідентичності окремих вікових груп та груп із різних регіонів України.

Hehelska Karyna

Psychological features of the development and formation of the national identity of Ukrainians. - Qualifying scientific work in the form of a manuscript. Master's research project for obtaining the educational degree «Master» in speciality 053 «Psychology»

National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2024.

Relevance. The importance of researching and studying the phenomenon of Ukrainian national identity is due to various factors and conditions. Among them are the following: migration processes, socio-political changes, interethnic tensions in Ukraine, and, of course, one of the most important and significant factors is the Russian-Ukrainian war.

The problem of national identity is quite important and relevant in both foreign and Ukrainian psychology. In particular, the works of A. Bandura, M. Kuhn, J. Mead, E. Erikson, S. Freud, G. Tejfel, T. M. Yablonska, A. V. Sergeeva and others highlight various scientific approaches and aspects of identity study and research. Very often, identification is considered as one of the most important mechanisms of socialisation, which manifests itself as a person's acceptance of a certain social role and in the formation of social stereotypes and attitudes.

An important problem of identity is the problem of national identity. Among the scholars who have studied the phenomenon of national identity are the following: A. Kappeler, Anthony Smith, E. Gellner, J. Turner, P. Berger, E. Giddens. Among Ukrainian researchers studying the issues of national identity, it is worth noting such as Y. Bekh, V. Horbatenko, I. Grabovska, I. Danyliuk, T. Stefanenko and others.

The author believes that the rapid changes in the mood and self-perception of the population caused by Russia's full-scale invasion of Ukraine are a good reason to study the national identity of Ukrainians and the psychological characteristics of this phenomenon.

Analysis of recent research and publications. The study of personal identity at the scientific level began in the late nineteenth century. In 1890, W. James, who was a professor at Harvard, published his book *The Principles of Psychology*. He developed the

concept of an individual's awareness of his or her identity, boundaries, and place in the world. According to James, a person perceives himself or herself in two ways: The personal plane (I) is where personal self-awareness is formed; and the other plane (Me) is where various social selves of the individual are formed. These two planes are sides of one whole, which James called "self".

Among all this, the notion of nation is important. G. Hegel founded the psychological and historical theory of the nation. The scientist considered it as a community of people united by the common origin of will, spirit, soul, self-awareness and sociability. The task of every nation is to enter the "stage of history" in order to compete for dominance on the world stage. To achieve this, a nation must create its own nation-state.

The structure of identity is still an open question. The content of identity has been described in detail by various researchers and scholars, but the actual structure of identity remains somewhat overlooked and is considered rather controversial and inconsistent.

Methodological and theoretical foundations of the study. To solve the tasks and achieve the purpose of the qualification work, the following research methods were used: theoretical (synthesis, analysis, comparison, generalisation, systematisation of scientific literature); empirical (psychodiagnostic testing, interview, graphical and tabular interpretation of results); quantitative data processing (statistical data processing using Excel). The method of psychodiagnostic testing included the following techniques: Cattell's 16-Factor Personality Inventory, the Typical Ukrainian methodology, the Who Am I? by M. Kuhn and T. McPartland (adapted by O. Tatarka and N. Lebedeva), modified "Types of Ethnic Identity" (G. Soldatova and S. Ryzhova, modified by D. Piontkovska), modified methodology for assessing the positivity and uncertainty of ethnic identity (O. Tatarka and N. Lebedieva, modified by D. Piontkovska).

The aim of the study is to theoretically and empirically investigate the psychological features of the formation of the national identity of Ukrainians in order to develop a programme for the formation and development of the national identity of Ukrainians.

Objectives:

To carry out a theoretical and methodological analysis of previous studies and the main scientific approaches to understanding national identity;

To develop a programme of empirical research on the national identity of Ukrainians, to substantiate a set of methods and psychodiagnostic techniques that meet the aim and objectives of the study;

To study empirically the psychological features of national identity of different segments of the population of Ukraine;

To develop a programme for the formation of national identity.

Object - national identity of Ukrainians

Subject of the study: psychological features of the formation and development of the national identity of Ukrainians.

Conclusions. 1. The theoretical and methodological analysis of previous studies and the main scientific approaches to understanding national identity has made it possible to establish that the national identity of an individual is a complex process that means an individual's acceptance of his or her social role and awareness of belonging to a nation or social group, recognition of its rules, traditions, laws and principles. The psychological meaning of the phenomenon of "identity" reflects one's self-identity and comparison with others, as well as self-acceptance and integrity. National identity is formed under the influence of various social factors: past events, social environment, region of residence, professional sphere, crises and changes in society, current trends, migration and resettlement processes, etc. In the structure of a person's national identity, there are cognitive and affective components, where the cognitive component is knowledge about the traditions, customs, symbols, culture, territory, history of a particular nation, as well as the attribution of oneself to this nation. The affective component is characterised by the degree of attachment and subjective relevance of nationality, which affects the significance for the individual of his or her own belonging to a particular nation and feelings about living in a certain territory, feelings of pride or shame, self-respect or, on the contrary, contempt.

2. The programme of empirical research of psychological features of the national identity of Ukrainians is developed. A set of methods and psychodiagnostic techniques

was selected that meet the goal and objectives of the study. In general, the empirical research was conducted in three successive stages: preparatory stage (development of the empirical research programme, justification of the sample, selection and development of psychodiagnostic tools, preparation of stimulus material); psychodiagnostic stage (collection of all empirical data); analytical stage (mathematical and statistical processing and interpretation of the data obtained at the second stage of the study). In the course of the study, a sample of 50 respondents was formed, who passed all the necessary surveys and methods.

3. The psychodiagnostic toolkit consisting of 4 methods was used: Cattell's 16-Factor Personality Inventory, the Typical Ukrainian methodology, the Who Am I? by M. Kuhn and T. McPartland (adapted by O. Tatarka and N. Lebedeva), modified "Types of Ethnic Identity" (G. Soldatova and S. Ryzhova, modified by D. Piontkovska), modified methodology for assessing the positivity and uncertainty of ethnic identity (O. Tatarka and N. Lebedieva, modified by D. Piontkovska).

4. Based on the results of quantitative (statistical and mathematical) and qualitative data processing, it was found that for the majority of respondents, their nationality is significant and relevant (according to the "Who Am I?" methodology by M. Kuhn and T. McPartland). Also, the majority of respondents positively describe a typical Ukrainian, but also highlight negative traits, which, in our opinion, means the ability to see imperfections and contributes to the self-improvement and development of Ukrainians (according to the "Typical Ukrainian" methodology).

By analysing the data using the methodology for assessing the positivity and uncertainty of national identity, it was found that: on the scale of positive (defined) national identity, the vast majority of respondents have a high level of national identity validity. On the scale of uncertain national identity, the following results were obtained: the majority of respondents have a low level, almost a quarter of respondents have an average level of uncertainty of national identity. This means that the majority of respondents understand their national identity and assess it positively.

According to the modified "Types of Ethnic Identity" methodology (by G. U. Soldatova and S. V. Ryzhova, modified by D. Piontkovska), it was found that: most

respondents have the highest scores on the positive national identity scale, but there is also a tendency to transform to hyper- or hypo-identity. This can be explained by the rapid changes in the mood and transformation of the Ukrainian nation, as well as the full-scale invasion of Ukraine.

The statistical and mathematical processing of the results (Pearson's correlation analysis) showed that the relationship between the trait theory, which is the basis of the 16-factor Cattell's questionnaire, and national identity is not close. Only a few factors and scales correlate with each other and provide significant correlation values. Factor C (emotional stability - emotional instability) correlates with transformed types of national identity, namely national indifference, national fanaticism and national egoism. This may mean that a deviation from a positive national identity towards distortion and further transformations into both hypo-identity and hyper-identity is associated with the emotional stability/instability of individuals. Emotional instability is manifested by mood changes, impulsive drives, difficulties in expressing one's feelings and emotions in a socially acceptable way, and thus affects both the perception of one's own nation and interaction with representatives of other nations and can lead to interethnic conflicts (rejection of representatives of other nations, unwillingness to work and live with them, or rejection or devaluation of one's own nationality).

Nationalism has a significant negative correlation with factor F (expressiveness - restraint), which may indicate concern about one's future, as well as a sense of inferiority in comparison to other nations or shame for representatives of one's own nation. This can be explained by the fact that due to the full-scale invasion, a significant number of Ukrainians were forced to seek refuge in other regions of Ukraine or abroad, which causes anxiety due to the uncertainty of belonging, the absence of their home, a sharp change in the usual environment and living conditions in very stressful circumstances, and is accompanied by a serious attitude to change, caution in behaviour in a new environment or new circumstances.

The Positive National Identity scale has a negative correlation with the L factor (suspicion - trust). This is reflected in the following way: increased positive national identity is accompanied by increased trustfulness, complaisance, and tolerance in

relations with both representatives of one's own nation and representatives of other nations. There is a preference for the way of life of one's own nation, respect for one's own culture, traditions and customs, but also respect for other traditions. These correlation indicators may also indicate excessive gullibility of Ukrainians with a positive national identity, a desire to avoid crown confrontations, and an unwillingness to conflict with others.

No significant correlation was found between the national isolationism scale and the 16 factors of the personality questionnaire, which indicates that this type of national identity is not related to the basic personality traits in our sample.

5. Practical recommendations for the development and formation of the national identity of Ukrainians, which can be implemented in various spheres of life, have been developed. To develop national identity, a number of exercises and tasks are proposed that can be tested on different age and social groups. According to the author, the way to develop national identity is through instilling love and respect for Ukraine, fostering a culture of speaking Ukrainian, respecting the heritage of the Ukrainian nation, traditions, customs, symbols, and rituals. The Ukrainian nation demonstrates an extraordinary ability to survive in the most difficult conditions and crises. Despite all the challenges, the Ukrainian nation is constantly transforming, growing, and improving itself. With the use of various technologies, educational, awareness-raising, and upbringing programmes, we can form and develop conscious representatives of our nation and national identity.

This research does not cover all the issues of national identity of Ukrainians. We see the prospect of further research in a deeper study of the transformations of the national identity of Ukrainians, as well as a more detailed study of the national identity of certain age groups and groups from different regions of Ukraine.